

Вікторова Л. В.,

Національна академія Служби безпеки України

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ РОДУ ТА ЧИСЛА РУМУНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАСАДАХ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена питанням методики викладання граматичного матеріалу румунської мови у вищій школі. Розглядаються лінгвістичні основи вивчення категорії роду та числа на засадах функціонального підходу. Методика застосування функціонального підходу до засвоєння системи румунської мови стосовно роду та числа передбачає їх розгляд у єдності значень, форм і функцій.

Ключові слова: методичні засади, іноземна мова, морфологічна система, граматичні категорії числа та роду.

Статья посвящена вопросам методики преподавания грамматического материала румынского языка в высшей школе. Рассматриваются лингвистические основы функционального изучения категории рода и числа. Методика использования функционального подхода к изучению системы румынского языка предполагает рассмотрение в единстве значений, форм и функций категорий рода и числа.

Ключевые слова: методические подходы, иностранный язык, морфологическая система, грамматическая категория числа и рода.

The article highlights the problems of the methodology of teaching grammar material of the Romanian language in higher educational establishment. Considered linguistic basis of functional study of the category of gender and number. The methodology of using the functional approach to the study of the case system presupposes their consideration in the unity of its meanings, forms and functions.

Key words: methodical principles, foreign language, grammatical categories, number, gender.

Процес формування граматичних знань і вмінь курсантів вищих військових навчальних закладів має ґрунтуватися на загальнотеоретичних засадах. Тому під час розробки методики вивчення категорії роду та числа на функціональній основі, орієнтуючись на специфіку та суть функціонального підходу, потрібно визначити насамперед ті важливі та необхідні поняття, що є основоположними.

Мета статті – дослідження та аналіз граматичних категорій роду та числа румунської мови, вивчення особливостей їхньої репрезентації і з'ясування диференційних і кваліфікаційних категорійних ознак.

Дослідження особливостей виникнення та розвитку назв граматичних категорій числа та роду в румунському мовознавстві належить до однієї з важливих проблем та зумовлене загальною тенденцією лінгвістичних пошуків вивчення мовних явищ романських мов. Значний внесок у розв'язання цієї проблеми зробили відомі лінгвісти різних наукових напрямів (С. Семчинський, М. Сухачьов, Т. Репіна, Б. Нарумов), що створило міцне підґрунтя для подальшого її дослідження

Грамматичне поняття роду знайшло своє термінологічне оформлення ще в античності. Класифікуючи граматичну категорію роду, Аристотель у «Поетиці» називає три роди : ἀρρεν (чоловічий), θήλυς (жіночий), τὸ μετὰ ζῷ (середній, тобто те, що знаходиться посередині). Відомий грецький граматист Діонісій Фракійський, запозичивши терміни-назви для чоловічого та жіночого роду в Аристотеля, термін для середнього роду замінив на οὐδέτερον «як такий, що ані один, ані інший». М. Варрон звернув увагу на природну близькість між чоловічим та жіночим родом та протиставлення їм середнього роду, а також наголосив на неможливості слів-предметів природного стану бути середнього роду. Варрон пропонував для позначення назв граматичної категорії роду терміни virile (чоловічий), muliebre (жіночий), neutrum (середній). Ці терміни є семантичними кальками грецьких термінів Діонісія, однак, у нього також зустрічаємо терміни mas (чоловік), femina (жінка), neutrum (середнє). На думку В. Каракулакова вклад Варрона у становлення відомих нам класичних термінів masculinum, femininum, neutrum є значний, бо для їх ствердження використано корені першого варіанта та граматичне оформлення другого варіанта [2, с. 86]. Прісціан розглядає вчення про рід у зіставленні термінології грецьких та римських джерел. Він трактує про два первісні роди імен: чоловічий та жіночий. Спільний (commune) і середній рід розпізнаються за якістю слова більше, ніж за природою. Спільний рід набуває значення то чоловічого, то жіночого, а середній є ні чоловічого, ні жіночого роду, бо стосується якості самого слова. Сумісний (promiscuum) рід об'єднує тварин обох статей [3, с. 30].

Заслугою римської граматичної науки для сучасної лінгвістичної термінології є розвиток вчення про роди, про зв'язок значення роду з категоріями живих та неживих істот. Грецькі учені дали початок цим термінам і самому поняттю граматичного роду, а римляни уже детально охарактеризували його як граматичну категорію.

Категорія роду в румунській мові, як і в інших мовах, є лексико-граматичною, тобто вона одночасно належить як до лексики, так і до граматики. Лексичний компонент категорії роду складають іменники, що позначають істот, саме вони відображають розподіл істот в природі на чоловічу та жіночу біологічну стать. В іменників, які позначають неістот, це граматична категорія, котра, крім закінчення, виявляється в узгодженні з іншими частинами мови (прикметником, прислівником).

Для розрізнення істот за біологічною статтю румунська мова використовує універсальні способи (прийоми) : або різні слова для кожної біологічної статі (băiat хлопчик/ fetiță дівчинка; cocoș півень/ găină курка), або ж форми, утворені від форм протилежного роду, – в румунській мові найчастіше жіночий від чоловічого (român румун/ româncă румунка, lup вовк / lupoaică вовчиця), рідше чоловічий від жіночого (rață качка/ rățoi селезень, curcă індичка/ curcan індик). Деякі лексеми мають лише одну форму для позначення істот обох родів (elefant м, f слон, câmilă м, f верблюд). Слова останнього типу називають іменниками спільного (общого) роду (substantive

episcene). Для деяких із них ив розмовній мові утворюються нові пари, але вони, як правило, набувають інші відтінки значення і переважно переносного значення : (**măimúță**) – **măimúțoi** *велика мавпа; перен. блюзнір(рос. кривляка)*; (**vulpe**) – **vulpoi** *флк. лис; перен. хитрун*.

При позначенні професійної діяльності найчастіше румунська мова використовує суфіксальний спосіб розмежування людей за їх приналежністю до жіночого чи чоловічого роду (**autor, autoare** – автор, авторка; **doctor, doctoriță** – лікар, лікарка).

В цьому питанні важливим є наступний момент. Автори академічної граматики називають суфікси за допомогою яких від форм чоловічого роду утворюються іменники на позначення істот жіночого роду : **-ă, -că, -iță, -toare** та ін. Наприклад : **elev, elevă** *учень, учениця*; **școlar, școlăriță** *школяр, школярка*; **prinț, prințesă** *принц, принцеса*; **bucătar, bucătăreasă** *кухар, кухарка*. Спосіб утворення лексеми жіночого роду типу **elevă** класифікується ними як суфіксальний [4; 5].

Проте, якщо звернутися до словників, то виявляється, що слова на **-ă** подаються в одній словниковій статті разом з іменниками чоловічого роду (**elev, -ă**), враховуючи (за виключенням деяких винятків) фонетичне чергування (**rob, roabă** *раб, рабиня*; **hoț, hoată** *зłodий, зłodийка*). Це стосується і слів на **-toare** (**învățător, -toare** *вчитель, вчителька*) [6, с. 345]. Напевно, упорядники словників сприймають **-ă** та **-e** як закінчення, що дозволяє розмежування лексем, утворених за допомогою **-ă, -toare**, та лексем, які утворюють жіночий рід іншим способом, що розміщені ними в інших словникових статтях. Таким чином, спостерігаються певні розбіжності в освітленні матеріалу академічної граматики і словниками, у зв'язку з чим виникає питання про статус цих словотворчих елементів.

Це проблема вирішується порівняно легко, якщо підійти до її вирішення із позиції системи мови. Як в іменниках на позначення неістот (**casă** *будинок*, **semănătoare** *сівалка*), так і на позначення істот (**elevă** *учениця*, **învățătoare** *вчителька*) компоненти **-ă, -e** (останній в складі суфікса) являють собою морфеми. Але в іменниках на позначення істот формальне протиставлення **o / -ă, -e** має семантичну основу у вигляді опозиції людей за біологічною статтю, тоді як в іменниках на позначення неістот ця основа відсутня: за кожним іменником в системі мови закріплений певний граматичний рід.

Тобто, в іменниках на позначення неістот **-ă, -e** – це закінчення, а в іменниках на позначення істот жіночого роду ми маємо справу, як це зазначається в академічній граматиці, з суфіксом. У даному випадку, таким чином, спостерігається явище граматичної омонімії. Вживання слів типу **elev, -ă; învățător, -toare** в одній словниковій статті, що не відповідає системному статусу цих морфем, може вважатися прийомом, що має на меті зменшення об'єму словника. З позиції теоретичної граматики, було б доцільніше в усіх випадках розміщувати лексеми на позначення людей різної статі, незалежно від способу їх утворення, в різні словникові статті.

Досліджуючи іменник румунської мови з точки зору організації (конфігурації) його системи відносно граматичних родів необхідно порівняти декілька іменників: **casă** *будинок*, **basma** *хустинка*, **pom** *плодове дерево*, **drum** *шлях, дорога*, **codru** *ліс*, **țimbru** *марка*. Зрозуміло, що перші два іменники за характерним закінченням віднесемо до іменників жіночого роду. Визначити ж рід чотирьох останніх іменників лише за їх формою не є можливим, оскільки крім жіночого є ще чоловічий та середній роди. Для цього маємо вийти за межі граматичної категорії роду і звернутися до іншої граматичної категорії іменника – категорії числа. Граматичний характер категорії числа визначає об'єктивно існуюче протиставлення предметів за кількісною ознакою (один/не один), яка складає понятійну основу розподілу однини та множини, і виявляється в зміні форми слова. Іншими словами, потрібно знати спосіб утворення форми множини кожного з цих іменників : **pom, -i m**; **codru, -i m**; **drum, -uri n**; **țimbru, -e n**.

Категорія граматичного роду в румунській мові невід'ємно поєдналася з граматичною категорією числа, що як протиставлення одиничності і множинності предметів належить до понять, які формувалися ще на ранніх етапах розвитку античної граматичної думки. У давніх грецьких і слов'янських граматиках згадувалося про три числа : однину, двоїну та множину. Термін для позначення граматичної категорії числа, а також терміни *ένικός* (однина), *δυνικός* (двоїна) та *πληθυντικός* (множина) вперше зустрічаються у Діонісія Фракійського. Він числом називає ознаку слова, котра показує різницю в кількості. У римського граматики Прісціана числом називається така форма слова, яка може розрізняти кількість. Він вчить, що у латинській мові є однина (*singularis*) та множина (*pluralis*), а двоїни (*dualis*) немає [3].

Більшість дослідників румунської мови вважають доречним термін (*neutru* < *лат. neutrum* *ні той ні інший*), враховуючи чіткість морфологічних показників віднесеності іменника до того чи іншого роду, тобто в плані парадигматики системи (підсистеми граматичних родів). Але деякі дослідники румунської мови не погоджуються з цим терміном і притримуються назви «подвійний рід» (рос. *обоюдный*) – **genum ambigen** *і той і інший* (тобто і чоловічий і жіночий одночасно при зміні слова за числами). Ці вчені наголошують на погоджувальних характеристиках іменників даного типу та їх співвіднесеності зі службовими словами та морфемами в однині за чоловічим, а в множині за жіночим родом, тобто враховують в першу чергу їх синтагматику; порівняймо: **drum bun** – **drumuri bune**; **drumul cel bun** – **drumurile cele bune**.

На нашу думку, розбіжності в даному випадку носять суто термінологічний характер. Вони свідчать про те, що дослідники обирають різний ракурс спостереження і оцінки мовних фактів. З точки зору парадигматики (організації системи) це середній рід (не жіночий і не чоловічий); з точки зору синтагматики (поєднаності з іншими словами і морфемами) – це подвійний рід. Ми ж приймаємо термін «середній рід», по-перше, тому, що надаємо перевагу при розгляді частин мови перш за все їх парадигматичній характеристиці, і, по-друге, дотримуючись традиції щодо його визначення румунськими граматиками. Але потрібно враховувати, що румунський середній рід (не чоловічий і не жіночий, але одночасно і той і інший) принципово відрізняється від українського середнього роду (не чоловічого і не жіночого, але не того і не іншого одночасно).

Особливе місце в системі румунського іменника, що стосується категорії роду, займають іменники, які мають в однині закінчення **-e**, яке відноситься до всіх трьох родів (**perete** *m* – *стіна*; **carte** *f* – *книга*; **nume** *n* – *ім'я*). В

зазначених словах рід також визначається за формою множини, проте межа між родами за чіткістю морфологічного показника є іншою, і відповідно, конфігурація підсистеми відрізняється від попередньої. Розподіл слів за родом можливий лише в разі співставлення на синтагматичному рівні, тобто за способом оформлення артиклем (детермінантом) і за узгодженням з прикметником в однині та множині : **un** perete (peretele) **înalt**; pereți (pereții) **înalti**; o carte (cartea) **interesantă**; cărți (cărțile) **interesante**.

Отже, можемо зробити висновок, що лінгвістичну основу функціонального підходу до вивчення категорії роду та числа в курсі румунської мови у вищій школі складають взаємопов'язані поняття (в граматичних категоріях тісно переплітаються парадигматика (морфемна характеристика), і синтагматика (особливості функціонування)).

Практичне засвоєння категорії роду та категорії числа румунської мови забезпечить оволодіння необхідними граматичними знаннями про систему румунської мови, підвищить рівень граматичної компетенції курсантів та студентів. Одночасно, формування високого рівня іншомовної компетентності майбутніх фахівців не може відбуватися стихійно, цей процес вимагає цілеспрямованої та наполегливої праці. Успіх забезпечується вибором відповідних методів навчання як способів упорядкованої роботи викладача і організації навчально-пізнавальної діяльності курсантів та студентів з виконання дидактичних завдань, спрямованих на оволодіння граматичним матеріалом. Таким чином, перспективи подальших досліджень полягають у розробці системи методів формування високого рівня іншомовної підготовка в процесі вивчення румунської мови відповідно до напрямку підготовки та її експериментальній перевірці.

Література:

1. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М. : Русский язык, 1996. – 846 с.
2. Каракулаков В. В. Роль Марка Теренция Варрона в формировании грамматической терминологии / В. В. Каракулаков // Сб. докладов и сообщений Лингв. общества. – Калинин, 1975. – С. 80-89.
3. Оленич Р. М. Прісціан і антична граматика / Р. М. Оленич. – Львів, 1973. – 200 с.
4. Семчинський С. В. Вступ до порівняльно-історичного мовознавства (на матеріалі індоєвропейських мов) : навч. посібник для магістрантів укр. мови, рос. мови та класичної філології / С. В. Семчинський. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. – 174 с.
5. Шевчук Н. В. Історичні зміни у формуванні категорії роду та числа румунської мови / Н. В. Шевчук, Л. В. Вікторова // Германістика ХХІ століття: традиційні і новітні аспекти дослідження та викладання : матеріали II Міжнародної наукової конференції – Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2012. – С. 18-23.
6. Dicționarul limbii române literare contemporane / I. Coteanu, Gh. Bolocan [etc.]. – V. I. – București, 1965. – 438 p.